



Národní památkový ústav
Valdštejnské náměstí 3, 118 01 Praha 1 – Malá Strana

PAMÁTKOVÝ POSTUP

INTERIÉROVÉ INSTALACE PAMÁTKOVÝCH OBJEKTŮ

**PhDr. Miloš Kadlec, Mgr. Petr Pavelec, PhD., Mgr. Petr Weiss,
Mgr. Vladimír Tregl, Mgr. Mája Havlová, PhDr. Eva Kolářová,
PhDr. Květa Křížová, PhDr. Naděžda Kubů, CSc., PhDr. Eva Lukášová,
Bc. Kateřina Hladíková**

Tento památkový postup vznikl v rámci výzkumného projektu „Každodenní život a kulturní vliv aristokracie v Českých zemích a střední Evropě v kontextu veřejně přístupných historických sídel ve správě Národního památkového ústavu – instalace, prezentace, aplikace“ (kód projektu DF 11P01OVV026), financovaného z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje Národní a kulturní identity (NAKI) Ministerstva kultury České republiky.

Oponenti:

prof. PhDr. Vít Vlnas, Ph.D., Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta

PhDr. Pavel Douša, Ph.D., OSVČ

Hrady, zámky a další památkové objekty zpřístupněné veřejnosti zaujímají v chápání památkové péče významné postavení, což je dáno nejenom tím, že jsou v rámci památkového fondu veřejnosti nejznámější, ale i tím, že jejich kulturní hodnota je výjimečná. Charakteristické pro ně je, že kromě architektonického řešení, bohaté výzdoby jejich interiérů si uchovaly i původní vybavení (mobiliář). Díky svému stupni zachování a i našemu poznání jejich historie jsou vzácným dokladem a pravdivým svědectvím o vývoji bytové kultury, vzdělanosti i vkusu šlechty a církve.

Péče o tyto historické celky a jejich prezentace široké návštěvnické veřejnosti má své specifické podmínky a požadavky. Autenticitu je třeba chápat nejenom jako materiální pravost, ale i jako pravost, která vychází z věrohodných historických informačních zdrojů a jejich objektivní vědecké interpretace. Tento princip je i nezbytný pro tvorbu autentických interiérových instalací, v nichž jde o uchovávání a uplatňování autochtonních částí vybavení historických interiérů a jejich doplnění o artefakty, které odpovídají poznaným dobovým zvyklostem. Využívání analogií tam, kde se původní mobiliář nedochoval nebo není dostupný, je jednou z možných cest uplatnit a veřejnosti zpřístupnit řadu vysoce hodnotných výtvarných děl a předmětů uměleckého řemesla z depozitářů.

Skupina vybraných hradů a zámků, k nimž má ve většině případů příslušnost hospodařit Národní památkový ústav, významné sakrální stavby, skanzeny vesnické architektury, technická díla i archeologické lokality mají jeden společný rys, kterým je určitá muzealizace. Jejich funkcí v dnešní době je být památkami, tedy v nezakreslené, autentické

podobě dokladovat umění, vědu či historii. Jde o skupinu objektů, u nichž jejich kulturní hodnota je totožná s jejich hodnotou užitnou. Užitek, který přinášejí společnosti, je dán jejich autentickým kulturním významem. Jedním ze základních úkolů a výstupů vědeckovýzkumného úkolu je tedy posílit a zdůraznit autentičnost, protože čím je autentická umělecká hodnota vyšší, tím je vyšší i jejich celospolečenská užitečnost. Pochopitelně, že snaha o autentičnost, návrat k ní a její posilování nemůže být samoúčelné. Druhým nezbytným krokem z hlediska celospolečenského významu je proto prezentace těchto památek různého charakteru i stupně památkové ochrany veřejnosti. Naší povinností je památky nejen chránit, ale postupovat tyto hodnoty našim potomkům, budoucím generacím v pokud možno dobrém, nezmenšeném a autentickém stavu. Je třeba předat nejenom uvědomění si hodnot, ale i pocit spoluzodpovědnosti za jejich budoucnost. Nepřeberné množství i rozmanitost našeho kulturního dědictví nabízí velké množství jejich využití k edukativním aktivitám. Problematika výchovy mladé generace ke kulturnímu dědictví je téma, které je hojně diskutované nejenom u nás, ale v celosvětovém měřítku, o čemž svědčí v roce 1998 vydané doporučení Rady Evropy, které vyzvedává nutnost vytváření vztahu nejširší veřejnosti s důrazem na mládež ke kulturnímu dědictví a především lokálním památkám.

Národní památkový ústav jako odborná organizace státní památkové péče v České republice, která vykonává příslušnost hospodaření k více než stovce památkových objektů (především hradů a zámků) vydává památkový postup „Interiérové instalace památkových objektů“ v zájmu zabezpečení jednotného postupu přípravy a realizace interiérových instalací, jejichž tvorba klade na jejich autory mimořádné odborné a tvůrčí nároky.

1.1 Stavební a restaurátorská obnova objektů – důležitý předpoklad pro tvorbu interiérové instalace

Příprava a následná tvorba interiérových instalací musí vždy vycházet z detailního poznání památkového objektu a zároveň musí být nedílnou součástí interdisciplinární spolupráce.

Je třeba vycházet z premisy, že každý památkový objekt je osobitý, míra jeho autenticity se liší, různý je i stupeň dodatečných zásahů, technický stav. Toto vše je potřeba brát v potaz při úvahách o prezentaci památky a jejich hodnot veřejnosti a při návrhu nové památkové instalace (případně o úpravě či změně instalace stávající).

Základní zásady:

- Trasa vybraná pro interiérovou instalaci včetně komunikačních a doplňujících prostorů musí být chápána jako celek, který respektuje a zachovává dochované autentické hodnoty bez novodobých transformací.
- Při tvorbě záměru interiérové instalace je třeba zabývat se nejenom instalací, ale komponovat ji v souladu s charakterem objektu, aby exteriér a interiér tvořily jednotu. Zásadou je, že objekt musí ve své komplexnosti vypovídat návštěvníkovi o jedinečné dobové atmosféře, kterou zbytečně nedegradují nové kontrastující prvky.
- Záměr tvorby interiérové instalace musí být již od počátku zakomponován do projektové dokumentace stavební obnovy. Pokud je instalační záměr definován již na počátku stavební obnovy a její projektové přípravy, předejde se řadě dodatečných požadavků a změn, které často obnovu komplikují.
- Od počátku je nezbytná úzká spolupráce odborných pracovníků, kteří připravují interiérovou instalaci, s architekty, projektanty a pracovníky, kteří připravují a řídí stavební obnovu a restaurátorské práce.
- Nutno je vycházet ze všech dostupných informací, které by mohly zásadním způsobem ovlivnit vzhled jednotlivých interiérů, tak i stanovit provozní limity a možnosti (ve spolupráci s odborníky z oblasti stavebnictví a statiky je třeba posoudit nosnost stropních konstrukcí, s odborníky z oblasti požární ochrany vyhodnotit

požární rizika a stanovit podmínky pro dosažení bezpečnosti, důležité je vyhodnotit v součinnosti s klimatologem klimatické vlastnosti budovy).

- Při obnově interiérů, které mají být prezentovány formou památkové interiérové instalace, je nezbytně nutné volit takové metody, které plně respektují tradiční řemeslné a stavební postupy a technologie.
- Od počátku je třeba řešit s garantem stavební části, architektem a projektantem stavební obnovy rozvody silno- a slaboproudu. Jedná se především o umístění a výběr všech koncových bodů těchto rozvodů /vypínače, zásuvky, čidla elektronické zabezpečovací signalizace, čidla elektronické požární signalizace, kamery, svítidla,...).
- Na počátku je nutno definovat nároky na temperování, vytápění a případnou úpravu klimatu; řešit zastínění oken, případně vznést požadavky na osazování pasivního zabezpečení (např. mříže v oknech) i bezpečnost předmětů na prohlídkové trase.
- Při koncipování interiérové instalace památkového objektu je třeba brát hned od počátku v úvahu bezpečnost pohybu návštěvníků a logiku vedení prohlídkové trasy (rovnost podlahy, bezpečnost schodišť – např. třeba řešit osazování zábradlím, madly, vyřešit informační systém, únikové východy, nouzové osvětlení,...) při respektování autentických prvků, aby nedošlo k poškození a degradaci historických interiérů a jejich atmosféry.
- Poznání skrytých hodnot (např. zakrytá výzdoba, starší povrchová úprava), informace z archivních průzkumů, studium ikonografických materiálů jsou často podnětem ke snímání mladších úprav, případně pro obnovu nebo rekonstrukce starších stavů. V tomto případě je nezbytná úzká součinnost a spolupráce tvůrců instalace s pracovníky, kteří garantují památkový dohled a pracovníky příslušných orgánů státní památkové péče. Často skryté hodnoty jsou tak výjimečné, že jejich odkrytí a prezentace vedou k zásadnímu přehodnocení instalačního záměru.

1.2 Základní postupy přípravy interiérové instalace

Vlastní tvorbě interiérové instalace by mělo předcházet několik kroků, jež pomohou nastínit typ instalace:

- studium zachovaného mobiliárního fondu
- studium zachovaných interiérů plánovaných ke zpřístupnění in situ (pozůstatky interiérových dekorací, jejich technických součástí, zmapování vývoje prezentace objektu a jeho prohlídkových tras, seznámení s historií apod.)
- rešerše existujících a dostupných archivních materiálů (stavebně-historický průzkum, rodinné archivy ve státních oblastních archivech, fideikomisy z Národního archivu v Praze, fond Státní památková správa a Státní památková správa, dodatky v Národním archivu v Praze)
- rešerše dostupné literatury (historické topografie¹ a soupisy památek²)
- materiály ve specializované knihovně Národního památkového ústavu, Generálního ředitelství v Praze – NPÚ, GnŘ (zejm. tzv. velká a malá řada brožur Státní památkové správy)
- materiály oddělení péče o památkové objekty NPÚ, Generálního ředitelství (tzv. staré pasporty hradů a zámků)
- sbírka fotografické dokumentace NPÚ, Generálního ředitelství

1.2.1 Průzkum mobiliárního fondu

Nezbytným předpokladem pro tvorbu instalace je důkladná znalost kmenového mobiliáře a jeho umístění na objektu samotném, stejně jako povědomí o jeho případných rozvozech.

¹ Josef František Jaroslav SCHALLER, Topographie des Königreichs Böhmen, Díl I – XVI, Praha 1785 – 1790; Johann Gottfried SOMMER, Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt von Johann Gottfried Sommer, Díl I – XVI, Praha 1833 – 1949.

² Např. Max DVORÁK, Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. XXVII, Politický okres Roudnický, díl 2, Zámek roudnický, Praha 1907.

Kmenový mobiliář – je původní zařízení daného památkového objektu.

Tyto informace lze ověřit studiem níže uvedených podkladů:

- Černé knihy
- Seznamy soupisových komisí Národní kulturní komise a Národního pozemkového fondu
- Kartotéka rozvozů v NPÚ, Generálního ředitelství
- Předávací protokoly mobiliáře na památkových objektech a ve fondech Státní památková správa a Státní památková správa, dodatky
- Elektronická evidence mobiliárních fondů CastIS
- Fyzický průzkum mobiliáře na daném památkovém objektu

Základ studia novodobé dokumentace mobiliáře tak tvoří tzv. „černé knihy“.

Černé knihy - inventární soupisy movitého vybavení hradů a zámků psané strojopisně a vázané v černé plátňové vazbě na počátku 50. let 20. století v rámci odborné činnosti zaměstnanců Státní památkové správy, jež byla pověřena správou památkových objektů v dané epoše. Tyto seznamy obsahují informace o všech předmětech daného památkového objektu v době pořízení soupisu s uvedením inventárního čísla (dnes označovaného jako tzv. staré inventární číslo), názvu, stručného popisu předmětu a umístění. Vedle uměleckých předmětů, nábytku, obrazů, porcelánu tyto seznamy obsahují také výčet předmětů denních potřeby (prádlo, zahradní či kuchyňské náčiní atp.). S ohledem na skutečnost, že se s černými knihami jako s pomocným materiálem majetkového soupisu pracuje dodnes, obsahují také informaci o převezech na jiná místa dle předpisů a zvyklostí před rokem 1989, vyřazení, prodeji, případně fyzické likvidaci. Černé knihy jsou uloženy v jednom vyhotovení na NPÚ, GnŘ,³ na daném památkovém objektu, případně na příslušném NPÚ ÚOP. Černá kniha se skládá ze tří částí – černé knihy kmenového fondu, černé knihy svozového mobiliáře a soupis přírůstků do mobiliárního fondu daného památkového objektu.

Sestavení „černých knih“ bylo dokončeno až na počátku 50. let 20. století, logicky tedy nedokumentují stav mobiliáře památkového objektu bezprostředně po konfiskacích v letech 1945-1948. Z tohoto důvodu je nutné přistoupit i ke studiu časově starších přehledů mobiliáře, mezi něž řadíme seznamy soupisových komisí Národního pozemkového fondu, uložené ve fondu Státní památková správa v Národním archivu v Praze.

Původ předmětů musí být ověřen přímo na památkovém objektu. Nezbytné je jejich vyhledání dle starých inventárních čísel a porovnání se stávající evidencí v systému pro správu mobiliárních fondů CastIS.⁴ Řada předmětů byla v minulosti zařazena do evidence tehdejších tzv. DKP. Tyto předměty se mnohdy na objektech nacházejí do současnosti jako

³ Po reorganizaci NPÚ v roce 2010 jsou tzv. „černé knihy“ uloženy v Oddělení mobiliárních fondů a zámeckých knihoven Odboru evidence, dokumentace a informačních systémů NPÚ, GnŘ.

⁴ <http://www.castis.cz/>

užitkové (jedná se např. o mycí soupravy, skříně, psací „kancelářské“ stoly a další) a nabízí se příležitost k jejich zapsání do základní evidence mobiliárních fondů.

U rozvozů kmenového mobiliáře na jiné památkové objekty nám základní informaci poskytnou rovněž „černé knihy“, které u vyřazených položek uvádí odkaz na datum a místo převozu. Další pomůckou k identifikaci rozvozů jsou předávací protokoly na objektech a ve fondu Státní památkové správy.

Na základě důkladného studia výše uvedených archivních materiálů vypracovalo oddělení hradů a zámků tehdejšího Státního ústavu památkové péče⁵ kartotéku rozvozů podle názvu památkového objektu. Ke každému památkovému objektu je zde uveden seznam míst, na která byl mobiliář rozvezen.

Po zjištění místa rozvozu mobiliáře by mělo následovat fyzické zmapování mobiliáře na místě a jeho porovnání se stávající základní evidencí v systému CastIS. V návaznosti na to by měly následovat další kroky vedoucí ke scelení a navrácení kmenového mobiliáře na památkový objekt.

Na základě provedené analýzy archivních materiálů, fyzického průzkumu mobiliáře, dochované výzdoby interiérů i jejich technických součástí lze přistoupit k výběru historického období, k němuž se bude interiérová instalace vztahovat.

1.2.2 Průzkum historické podoby interiérů

Pro účely tvorby interiérové instalace je třeba se v archivních materiálech dále zaměřit zejména na:

- pozůstalostní inventáře včetně testamentů
- plánovou dokumentaci (půdorysy s názvy jednotlivých interiérů, návrhy vybavení jednotlivých interiérů)
- cílené soupisy inventáře
- účty (dokládají autorství, dataci i cenovou hladinu prováděných prací v daném historickém období)
- finanční ohodnocení předmětů
- pamětní knihy

⁵ Po reorganizaci NPÚ v roce 2010 Oddělení péče o památkové objekty NPÚ, GnŘ.

- korespondenci
- deníky
- fotografie interiérů (ale i neformální momentky, jež zvětčují např. členy šlechtické rodiny v interiéru apod.)
- další obrazový materiál (zobrazení zámeckých interiérů v akvarelech, kvaších, kresbách atd.)

Detailnější inspirace dobovou ikonografií není banálním rozmisťováním předmětů. Jedná se o navazování porušených vazeb předmětů na původní prostředí, bez něhož konkrétní věci ztrácejí svůj význam. Jedná se o vzácnou příležitost pokračovat v dokumentaci rodinných památek zpracovaných v minulosti samotnými majiteli.

Práce s archivními materiály vyžaduje součinnost s odborníky znalými interpretace písemných pramenů a se značnými lingvistickými znalostmi (např. při překladech inventářů).

1.2.3 Volba typu interiérové instalace

Důvodem k tvorbě interiérové instalace může být snaha o prezentaci nově zpřístupňovaného památkového objektu (např. po celkové obnově), zpřístupňování nové prohlídkové trasy již přístupného památkového objektu, případně nutnost změny dosavadní prezentace (např. z důvodu neadekvátní prezentace – např. muzejní; z důvodu prezentace interiérů za použití nepůvodního mobiliáře, přestože se původní fond zachoval; z důvodu snahy o návrat prezentace původní funkce interiéru, přestože se původní mobiliář nezachoval, ale přesto lze za použití obdobných předmětů původní formu naznačit atp.).

Podle stupně dochovaného mobiliáře lze uvažovat o níže uvedených typech interiérové instalace – autentické, historické, náznakové:

autentická – podtrhuje historickou individualitu objektu, jeho funkční uspořádání a v něm použitý kmenový mobiliář, kdy je každý historický předmět uplatněn v dobově odpovídajícím prostředí

historická - pokud nelze přistoupit z různých důvodů k autentické interiérové instalaci, především z důvodu nedochování kmenového mobiliáře, je nezbytné respektovat alespoň funkční uspořádání prostor za využití typově odpovídajícího mobiliáře ze sozů (analogické předměty atp.) vlastních i zápůjček. Kvalitní umělá instalace musí vždy počítat s vazbou na konkrétní šlechtický rod. Mobiliář je v tomto případě prezentován v širším kontextu funkčních, sociálních, kulturních a historických vztahů

náznaková - lze ji využít v ojedinělých případech prezentace zejména hradních interiérů bez dochované výzdoby a kmenového mobiliáře. Její podstatou je přiblížit někdejší funkci vybraných interiérů prostřednictvím typově odpovídajícího mobiliáře (většinou se jedná o solitery). Tvůrce instalace by měl mít na paměti, že výběr a uplatnění předmětů musí zřetelně návštěvníkovi naznačovat funkci interiéru.

1.2.4 Interiérová instalace

Důležitým předpokladem před zahájením vlastních prací je zpracování instalačního záměru, jenž obsahuje nejenom funkční řazení interiérů a výběr mobiliáře, ale i časový harmonogram prací a jednotlivých úkonů v návaznosti na objem finančních prostředků investovaných do prohlídkové trasy. V historických prostorách hradů a zámků není vhodné využívat muzejních forem prezentace, např. umístováním muzejních vitrín a dalších doplňkových prostředků.

- Interiérová instalace musí respektovat specifičnost památkového objektu a propojit ho s jeho obsahovou náplní. Nezbytným ukazatelem pro každou instalaci je její zaměření na původní funkční uspořádání památkového objektu, které jako jediné možné řešení dovoluje prezentaci historického objektu v plné šíři a umožní ho tak pochopit jako funkční celek.
- Při tvorbě instalací je nutné brát v úvahu nejenom stránku odbornou (památkářskou). Je zde i řada dalších aspektů, které je třeba zohlednit. Při fyzickém průzkumu mobiliáře je důležité zaměření na jeho stav a zajištění, v případě nutnosti, v souladu s platnou legislativou,⁶ konzervování a restaurování všech kusů, které restaurátorský zásah vyžadují.

⁶ § 14a, 14b a 14c zákona 20/1987 Sb., o státní památkové péči, v platném znění, viz také Martin ZÍDEK – Jiří KLUSOŇ, Zákon o státní památkové péči a jeho prováděcí předpisy s komentářem, Praha 2005, s. 54 – 68.

- Důležitým faktorem, který může limitovat využití mobiliáře s ohledem na jeho materiál, jsou klimatické⁷ a světelné podmínky.⁸ U nově vznikajících tras je vhodné vycházet z dlouhodobého monitoringu, měření a vyhodnocení klimatu.
- Jedním z limitujících faktorů je i personální zabezpečení provozování nových prohlídkových tras a jejich rentabilita. Památkový objekt s průměrnou návštěvností a s velkým množstvím prohlídkových tras vyžaduje k jejich provozování značný objem ostatních osobních nákladů určených k zajištění průvodcovské služby. Výnosy z provozování ovšem nepokrývají vynaložené finanční prostředky na průvodce.
- Tvorba každé instalace je týmovou prací širšího spektra odborníků podílejících se na vizi, náplni a plánování fungování objektu⁹. Nezastupitelnou roli mají historikové umění a historikové architektury, kteří však musí pracovat v týmu s kastelánem daného objektu, který nejlépe zná prostředí jím spravované památky. Důležitá je i spolupráce s ostatními kulturními manažery, animátory kultury, kurátory i ekonomy. Pracovní skupina by měla při tvorbě instalace přistupovat s pokorou k výjimečnosti a genui loci objektu a nesnažit se svou invencí potlačit jedinečnost památky.
- Při vlastní instalaci je třeba respektovat všechna hlediska architektonické obnovy interiérů i jejich vybavení a dbát na typologii dobové prezentace (např. způsob zavěšování obrazů). Rozmístění předmětů je limitováno provozními potřebami. Zohledňuje se bezpečnost mobiliáře tak, aby byl zároveň zajištěn určitý návštěvnický komfort.
- Na novou instalaci musí bezprostředně navázat nový průvodcovský text, který by měl být vytvořen v předstihu před samotným zpřístupněním prohlídkové trasy návštěvnické veřejnosti.

⁷ Miloslav NĚMEČEK – Miroslav ČERNÝ, Památkově cenný interiér a vlhký vzduch, Praha 2011.

⁸ Ivana KOPECKÁ a kol., Preventivní péče o historické objekty a sbírky v nich uložené, Praha 2002.

⁹ Viz více Současné trendy při zpřístupňování nových prostor památkových objektů veřejnosti. In: Sborník z konference Hrady, zámky, quo vadis?, Praha 2009, s. 45 – 46.

- Každá prohlídková trasa musí mít nastavený určitý bezpečnostní režim, který vyplývá ze specifik daného objektu a instalovaného mobiliáře. Bezpečnostní režim obsahuje jak řešení problematiky klasického zabezpečení interiérů, v nich deponovaných a prezentovaných předmětů, tak i problematiku klimatu a bezpečnosti návštěvníků.
- Před zahájením stavebně rekonstrukčních a restaurátorských prací v interiérech je třeba s odborníky v oblasti zabezpečovacích systémů provést bezpečnostní posouzení a navrhnout, i s ohledem na v budoucnosti instalované exponáty, nejenom systémy mechanického a elektronického zabezpečení (EZS, EPS, kamerový systém), ale i případné předmětové ochrany. Výstupem bezpečnostního posouzení je nejenom návrh na řešení vlastního zabezpečení, ale i návrh funkčních a provozních požadavků na vytvoření poplachového a evakuačního systému.¹⁰
- Při vlastní instalaci mobiliárních předmětů je nutno dbát na takové umístění, které zcela vyloučí jejich možné poškození nebo zničení. Zohledněny musí být klimatické podmínky zpřístupněných interiérů s instalací, přiměřená teplota vzduchu, adekvátní vlhkost, prašnost a ochrana proti světelnému záření (vhodně voleným zastíněním oken, i několikanásobným, pomocí žaluzií, záclon a závěsů).¹¹

¹⁰ Viz více, příspěvek Karla Bobka Bezpečnost interiéru a mobiliárních fondů, v této metodice.

¹¹ KOPECKÁ a kol. 2002; NĚMEČEK – ČERNÝ 2011, viz také příspěvek Ilony Bydžovské a Kateřiny CICHROVÉ Textil v historických interiérech, Ochrana historických interiérů a mobiliárního fondu před slunečním zářením, zastínění, rolety, závěsy, záclony a další materiály, v této metodice.